

Ярослав Середницький

ГЕНЕРАЛ ПАВЛО ШАНДРУК І АНТИГІТЛЕРІВСЬКА ВІЙСЬКОВА ОПОЗИЦІЯ*

ГЕНЕРАЛ ПАВЛО ШАНДРУК –
ВИДАТНИЙ ПОЛКОВОДЕЦЬ, ВІЙСЬКОВИЙ ТЕОРЕТИК,
ІСТОРИК, ПИСЬМЕННИК І ПУБЛІЦИСТ¹

Кредо генерала П. Шандрука сформульоване у вступі до автобіографічної книжки “Сила доблесті” (Arms of Valor): “Протягом всього періоду боротьби за незалежність я був вояком переднього краю” [1]. Потрібно додати – “...який з честю виконав свій обов’язок перед Батьківщиною”.

Гортаючи сторінки “Сили доблесті” та інших тепер доступних в Україні друкованих матеріалів, не перестаю дивуватися величчю особистості Павла Шандрука, його незламній силі духу, витримці, самопожертві, військовій ерудиції та вмінню знаходити і реалізувати у найкритичніших обставинах єдино правильні рішення. В час, коли для багатьох, як для відомого письменника Уласа Самчука, було вже “п’ять по дванадцятій”, чіткі накази і цілеспрямовані організаційні заходи командувача Української Національної Армії під час капітуляції Німеччини врятували понад 15 тисяч вояків Першої Української дивізії, виведених з лінії “Фельбах – Гляйхенберг – Гнасс” німецько-радянського фронту в Південній Австрії на Захід у райони Шпітталя і Радштадта для здачі англійським і американським військам. Ідеться про більше відому 14-ту Гренадирську дивізію Військ Ваффен СС “Галичина”, яка в березні 1945 року стала основою Української Національної Армії, а в кінці квітня прийняла присягу на вірність Україні [1].

Генерал П. Шандрук після поразки Українських Визвольних змагань майже 25 років ішов важкими дорогами еміграції та Другої світової війни до довгоочікуваного моменту відродження Українського війська. Розвивав військову освіту та науку серед вояків інтернованої в таборі союзної Польщі 3-ї Залізної дивізії Армії Української Народної Республіки, публікував статті, аналітичні огляди та збірники оперативних планів Українсько-московської війни 1920 року, підвищував свій військовий рівень, освіту, готував Армію УНР до майбутніх боїв за незалежність України, воював з німцями у складі Війська Польського.

Багато хто поставить собі запитання – звідки бралася його духовна сила, твердість, цілеспрямованість і працездатність. Чи не вливалися вони крапля за краплею в душу малого Павла, коли він міряв босими ногами широке батьківське поле біля волинського села Борсуки, коли їхав ґрунтовою дорогою возом, заповненим золотими снопами, повз могутні тополі, коли спускався між садами і горами до білої хати біля швидкої Горині або, вивантаживши снопи на тік, біг з хлопчиками до знаменитого на всю округу ставу?

А можливо, Павло пізнав результати сумлінної праці тоді, коли вперше привіз з батьком тугі мішки обмолоченої пшениці до свого млина і гостро відчув чарівне, ще до кінця не зрозуміле дійство перетворення зерна на борошно? Дотепер – після всіх колективізацій, електрифікацій, централізацій та інших радянських наступів на село крутить колеса старого почорнілого млина вода швидкої Горині. А мешканці села Борсуки далі називають млин Шандруковим.

Народився Павло Феофанович Шандрук 28 лютого 1889 року в селі Борсуки Кременецького повіту Волинської губернії (нині Лановецький район Тернопільської області). Нащадок селянського роду Шандруків – вільних, заможних українських господарів, майстрів на всі руки – Павло виріс у віках сформованій атмосфері щоденної праці, що абсолютно виключала несумлінне ставлення до своїх обов’язків. Його становленню як інтелектуальної особистості сприяла гімназійна освіта у славному науковими традиціями Острозі. А потім до глибоких фахових знань, отриманих в Історико-філологічному інституті ім. князя Олександра Безбородька в Ніжині на Чернігівщині, додалася спадщина недавньої могутньої Гетьманської України. Ця ретельно приховувана Російською імперією спадщина збереглася в барокових формах височенних Ніжинських і Чернігівських соборів, громаді палацу гетьмана Кирила Розумовського в Батурині, впевненій мелодійній мові та шляхетній поставі козацьких нащадків, у збережених козацьких традиціях і спогадах про славу минувшину.

У 1911 році після закінчення інститутських студій у Ніжині Павло Шандрук не зайнявся історією або філологією. Не виключено, що вибір за нього зробила епоха, яку потім так влучно схарактеризував поет Олег Ольжич:

* Середницький Я. А. Генерал Павло Шандрук і антигітлерівська військова опозиція / Я. А. Середницький. — Тернопіль : Мандрівець, 2014. — 176 с.: С. 9–30.

** Правопис оригіналу збережено. — Ред.

¹ За публікаціями Ярослава Середницького про генерала Павла Шандрука.

*Кров у наших криницях. Реве здичаєла худоба.
Новороджені діти спинаються хижо на ноги...*

Колись могутня і, здавалося, непохитна Російська імперія після ганебної поразки на Далекому Сході від Японії готувалася до нового збройного конфлікту на Заході. В цей час імперії, передусім, були потрібні військові старшини. Можливо, тому 22-річний історик Павло Шандрук додатково здобув військову освіту в 3-му Алексеєвському офіцерському піхотному училищі в Москві. Училищі, що його закінчили такі відомі старшини Російської Імператорської, а потім Червоної армії, як Михайло Бонч-Бруєвич, Борис Шапошніков і Олександр Василевський. Після училища доля відвела підпоручнику П. Шандруку неповний рік мирної служби, а далі – фронти Першої світової війни [2].

Перебуваючи після Лютневої революції в резервному полку міста Твер у Росії, командир батальйону штабс-капітан П. Шандрук із земляками-офіцерами спробували організувати окрему, не підпорядковану місцевому гарнізону, українську частину. Шовіністично налаштована Рада робітничих, селянських і солдатських депутатів, що перебрала командування Тверським гарнізоном, влаштувала провокацію й арештувала його. Застосуванню до штабс-капітана П. Шандрука “революційної законності”, тобто розстрілу, перешкодила маніфестація його озброєного батальйону під будинком Ради. Проведене військовим юристом розслідування не встановило провини П. Шандрука, але щоби не отримати від “товаришів” кулю в спину, довелося повернутись у свій 70-й Рязький полк 18-ї піхотної дивізії на Російсько-німецький фронт у Двінськ (нині Даугавпілс у Латвії). У червні 1917 року війна з німцями практично припинилася. Знаючи, що в Києві діє Українська Центральна Рада, з вояків 18-ї піхотної дивізії сформували український підрозділ під командою штабс-капітана П. Шандрука та вислали посланців з повідомленням до Києва.

Посланці не повернулись, а штабс-капітанові П. Шандруку довелося виїхати в тривале службове відрядження до сибірського Барнаула. Лише наприкінці 1917 року він зміг приїхати в Україну до Харкова. Внаслідок розгнужаної більшовицької агітації Російська Імператорська армія доживала останні дні. Українські сили були ще розрізнені та нечисленні. На початку січня 1918 року наступ “червоних” на Харків підтримав організований більшовиками робітничий збройний закат. Начальником Харківського гарнізону став колишній палітурник, комуніст М. Рухімович – організатор “червоного” терору. За короткий час свого панування більшовики знищили у Харкові близько шести тисяч кадрових офіцерів.

Штабс-капітану П. Шандруку довелося дати під час “реєстрації” принципову згоду стати заступником М. Рухімовича – комендантом гарнізону Харкова. Проте відразу ж він виїхав до Лубен, де мешкали батьки і де перебував його рідний брат Олександр – капітан 70-го Рязького полку. Деякий час брати переховувалися за містом, бо місцеві комуністи часто заходили до хати і цікавилися Павлом Шандруком. Після IV Універсалу Центральної Ради від 22 січня 1918 року, що проголосив незалежність України, група вояків-українців на чолі з П. Шандруком влилася під Ромоданом в Окремий Запорізький загін генерала Зураба Натіїва (з березня 1918 року – Запорізька дивізія) [1].

У моторизованому дивізіоні Запорізької дивізії підполковник П. Шандрук командував озброєним гірською гарматою броньованим автомобілем, що його назвав “Полуботок”. У березні 1918 року Центральна Рада з допомогою німецьких військ повернулася до Києва. Запорізька дивізія визволила від більшовиків Полтаву, а потім за підтримки німецької артилерії – Харків. Моторизований дивізіон дивізії влився на станції Лозова до новосформованої Кримської групи під командою полковника Петра Болбочана. Підполковник П. Шандрук за наказом командувача групи обладнав зі сталевих вугільних вагонів панцерний потяг “Запорожець”, встановив шість кулеметів, тридюймову гармату, а на окремій відкритій платформі – броньовик “Полуботок”. Бронепотяг прокладав шлях ешелону з батальйоном піхоти, гарматною батареєю та кулеметною ротою, якою командував брат Павла сотник Олександр Шандрук.

Група полковника Болбочана рухалася на Олександрівськ (нині Запоріжжя), де вперше зустрілася з австрійськими частинами Українських Січових Стрільців під командою ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, який взяв пізніше українське прізвище Василь Вишиваний. Далі група рушила на Мелітополь, під вогнем більшовиків прорвалася на повному ходу через Сиваш до Джанкою. Потім зайняла Сімферополь за підтримки кінного полку полковника Всеволода Петріва і кінноти повсталих проти більшовиків татар. “Запорожець” разом із німецьким панцерним потягом розгромили позиції більшовиків під Севастополем на станції Альма. Далі за вимогою Німецького командування та наказом Українського Уряду група полковника П. Болбочана змушена була відійти з Криму в район Слов'янська на Донбасі. Для “Запорожця” там не було роботи. Підполковник П. Шандрук поїхав у відпустку до дружини в Харків, де отримав призначення до міської комендатури. Саме в той час 29 квітня 1918 року в Києві проголосили генерала Павла Скоропадського Гетьманом України [1].

Підполковник П. Шандрук не поділяв політики Гетьмана П. Скоропадського, який оточив себе російськими офіцерами, а прем'єр-міністром призначив голову Харківського земства, відомого російського шовініста В. Колокольцева. Підписання Гетьманом 14 листопада 1918 року угоди з Отманом Донського війська генералом П. Красновим, за якою Україна входила в майбутню Російську Федерацію, викликала всеукраїнське повстання. 15 грудня до Києва вступили війська Директорії.

Наприкінці грудня розпочався новий наступ Червоної армії на Харків. Підполковник П. Шандрук під вогнем місцевих більшовиків вивіз і завантажив у ешелон цінності Харківського банку. Ешелон, заповнений українськими вояками, прибув до Полтави. Там підполковник П. Шандрук прийняв командування Окремим Запорізьким куренем, який став після додаткового комплектування бойовою одиницею Запорізького корпусу.

Запорізький курінь складався з 600 національно-свідомих вояків, 27 старшин, 65 кіннотників, відділу пересувної артилерії та відділу важких кулеметів. Місцем його дислокації стали Лубни, а після відступу Армії УНР – Вінниця. Курінь був зразково обмундирований і вишколений. Після інспекції куреня 8 лютого 1919 року Військовим міністром УНР полковником Олександром Шаповалом і генералом Миколою Какуріним підполковникові П. Шандруку вручили подяку від Командування Армії УНР, підписану Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Пізніше запоріжці захищали залізничну колію на відтинку Ярмолинці–Гусятин. Після відступу під натиском переважаючих сил більшовиків на західний берег Збруча на основі Запорізького куреня, полку Рибника та 6-ї батареї Січових стрільців сформували групу полковника П. Шандрука.

У середині червня 1919 року з групи військ полковника Олександра Удовиченка сформовано під його командою 3-ю Стрілецьку дивізію Армії УНР із таких частин [4]:

7-го Синього пішого полку (600 багнетів) полковника Олександра Вишнівського;

8-го Чорноморського полку (700 багнетів) полковника Євгена Царенка;

9-го Стрілецького полку (900 багнетів) полковника Павла Шандрука, до якого увійшов Буковинський курінь;

3-ї Гарматної бригади полковника Г. Чижевського.

14 червня 1919 року 9-й полк П. Шандрука і Лубенський кінний полк здобули Нову Ушицю й отримали наказ Генштабу Армії УНР наступати в напрямку Могилів-Подільський – Вапнярка. У бою під містечком Муровані Курилівці особливо відзначився 9-й полк П. Шандрука. В цей період Армія УНР здобула перевагу на більшовицькому фронті та успішно наступала на жмеринському та моголівському напрямках. У липні-серпні 1919 року полк П. Шандрука зайняв Могилів-Подільський. Через деякий час його командира перевели до Кам'янця-Подільського у розпорядження Генштабу Армії УНР. Потім полковник П. Шандрук очолив 1-й рекрутський полк охорони в Кам'янці-Подільському, присягу якого прийняв 14 жовтня 1919 року [4].

Події, що призвели до військової поразки Армії УНР, генерал П. Шандрук описав так: «Наприкінці листопада ситуація в наших збройних силах була ненадійною. Замість ворога атакувала зима, нам не вистачило одягу і медикаментів, сталась катастрофа в «чотирикутнику смерті» в Любар-Остропільському районі. Дві об'єднані армії, які повинні були атакувати Київ і мали 100 тис. осіб та 300 гармат, до кінця листопада зменшилися до 4 000 людей, що могли ще нести зброю, але не могли битися... Нелічені тисячі загинули від тифу, тисячі замерзли на полях» [1].

Полковникові П. Шандруку не вдалося пробитися до Армії УНР в «чотирикутнику смерті» та взяти участь у Першому Зимовому поході. Він повернувся від окупованих більшовиками теренів до Кам'янця-Подільського. Там під час зими 1919-1920 років зберіг 1-й Рекрутський полк як бойову одиницю. З цією частиною полковник П. Шандрук приєднався 24 березня 1920 року в районі Могилева-Подільського до групи військ полковника О. Удовиченка.

У цей період Командування Армії УНР відновило 3-ю Залізну дивізію під командою полковника О. Удовиченка. У квітні 1920 року за успіхи в спільному польсько-українському наступі на Київ командувача 7-ї бригади дивізії полковника П. Шандрука представили до звання генерал-хорунжого, яке він отримав під час інтернування у Польщі в 1922 році. Загальна чисельність українських вояків, що брали участь у військових діях 1920 року, за даними генерала П. Шандрука, становила 23 тисячі козаків і старшин [5]. Тоді до складу його 7-ї бригади входив 2-й козацький полк кінноти Добровольчої Армії під командою полковника Михайла Фролова [6].

Керовані полковником П. Шандруком військові з'єднання відзначились у вересні 1920 року під час форсування Дністра та Збруча після розгрому Червоної армії під проводом генерала Михайла Тухачевського під Варшавою, а також у боях проти більшовиків під час листопадового наступу Армії УНР на Жмеринку і Вапнярку. Листопадовий наступ Армії УНР не підтримали війська союзної Польщі, які уклали перемир'я з більшовиками. Країни Антанти також не надали жодної військової допомоги самостійно воюючим з Червоною армією українським частинам, що гостро потребували зброї, амуніції та обмундирования. Після важких боїв, незважаючи на початкові успіхи, Українське Військо під тиском переважаючих сил противника відступило за Збруч на територію Польщі.

Пізніше у згаданих споминах [1] генерал П. Шандрук дав таку геополітичну оцінку позиції Антанти: «Світ зазнав великої шкоди внаслідок русофільських тенденцій та політичної короткозорості таких політичних лідерів, як Жорж Клемансо, Девід Ллойд Джордж, до певної міри Вінстон Черчилль. Ми завше пам'ятаємо, що вони поховали справу української свободи та створили більшовицьку владу...» І, як військовик, відзначив: «Незважаючи на проголошену ідею права націй на самовизначення, українській нації, що потопала в крові, було відмовлено в матеріальній, технічній і навіть у медичній допомозі. Це було однією з основних причин перемоги наших ворогів, а зовсім не брак нашої віри в перемогу або небажання йти на пожертви...»

Після інтернування в Польщі після відступу 21 листопада 1920 року за Збруч полковник П. Шандрук у складі 3-ї Залізної дивізії перебував у таборі № 10 в Каліші. Деякий час був комендантом табору, потім організував початкову школу, викладав у таборовій гімназії, на педагогічних курсах, зробив вагомий внесок у розвиток української військової науки. В 1921 році таборова газета “Залізний стрілець” опублікувала його праці “Життя дивізії. Військовий огляд”, “Оборона на розтягнутому фронті і відбиття кінних атак”, “Повзуни (танки) та їх значіння в бою”, “Червоний генерал і його кіннота” (про 1-шу Кінну армію Семена Будьонного), “Червона Армія в Росії на протязі 1920 р.” [7], а в газеті “Нове слово” – “Про відносини старшини і стрільця” [8]. Група інтернованих старшин і козаків 3-ї Залізної дивізії систематично читала статті у таборовій пресі та вивчала військову справу.

Із 1923 року генерал П. Шандрук виконував обов’язки керівника відділу Українського Центрального Комітету (УЦК) в Лодзькому воєводстві, а в 1923-1924 роках разом із генералами Віктором Кущем і Миколою Капустянським та колишнім прем’єр-міністром Уряду УНР Всеволодом Прокоповичем редагував у Каліші військово-науковий часопис “Табір”, який видавали до 1939 року. Сторінки часопису висвітлювали операції минулої війни за незалежність України, готували до майбутніх баталій, характеризували нову техніку – танки, артилерію, авіацію, описували життя Українського Війська на еміграції. Перу генерала П. Шандрука належали статті “Думки про еволюцію тактики піхоти”, “Паніка на війні” та ін. [2, 8].

Низку публікацій на військову тематику, наприклад: “Симон Петлюра – творець і вождь українського війська”, “Роля українського війська в справі поширення національної свідомості”, “Армія УНР у літній компанії 1920 року” надрукувала в 1927–1935 роках українська еміграційна преса у Варшаві та Парижі. Особливої уваги заслуговує видана Українським науковим інститутом у Варшаві в 1933 році, впорядкована генералом П. Шандруком збірка оперативних звітів Генштабу Армії УНР “Українсько-московська війна 1920 року” [9]. Польські військово-історичні часописи опублікували його статті “Організація українського війська на Поділлі з початком 1920 року і наступ на Могилів” (Bellona, 1928); “Збройні дії українського війська у війні 1920 року” (Polska Zbrojna, 1930); “Тенеза польсько-української угоди” (Wschód, 1935) [8].

Після травневого перевороту 1926 року в Польщі та повернення до влади Маршалка Юзефа Пілсудського українські емігрантські кола посилили військову роботу. В березні 1927 року організовано Таємний Штаб Військового міністерства УНР, а в серпні – визнаний Військовим командуванням Польщі Генеральний Штаб Армії УНР. В обох структурах керівником організаційної секції був генерал П. Шандрук. За короткий час секція зареєструвала практично всіх старшин (4 000 осіб) і вояків на еміграції (до 40 000 осіб), склала план їх мобілізації на випадок майбутньої війни за визволення України, організувала 70 навчальних груп у Польщі, а також групи в Чехословаччині, Румунії та Франції.

Генерал П. Шандрук уже як керівник Генштабу Армії УНР (1927–1936 роки) у 1928 році написав для майбутньої Української армії підручник з озброєння піхоти та гарнізонної служби (350 сторінок). У своїх мемуарах [1] він з глибокою вдячністю згадував допомогу, надану Генштабу Армії УНР польськими військовиками і політичними діячами. Це були, зокрема, керівник Бюро військової історії генерал Ю. Стахевич, його ад’ютант полковник Є. Перкевич, генерал Т. Бур-Коморовський (майбутній командувач Армії Крайової у Варшавському повстанні), полковник Генштабу Війська Польського Т. Пельчинський, сенатори, члени сейму і громадські діячі С. Седлецький, А. Василевський, С. Папроцький, Т. Голувко і молоді журналісти В. Бажовський та Є. Гедройць. За словами генерала П. Шандрука, “вони вірили в українську справу і розцінювали її як таку, що відповідала загальним польським інтересам”.

Під час написання надрукованої в 1935 році книжки генерала Тадеуша Кутшеби “Wyprawa kijowska” (Київська кампанія) генерал П. Шандрук зробив вагомий внесок у розділи про участь українських частин, зокрема, 6-ї Стрілецької Дивізії полковника Марка Безручка, у війні 1920 року. Незважаючи на зайнятість, він удосконалював військову освіту, закінчивши в 1929 році Радіотехнічний інститут під команду майора Р. Яковського, а в листопаді 1936 року за підтримки генерала Т. Кутшеби та полковника Т. Пельчинського поступив до Вищої військової школи у Варшаві (Академії Генштабу Війська Польського). На той час генералові П. Шандруку виповнилося 48 років.

Закінчивши навчання у Вищій військовій школі у вересні 1938 року, генерал Армії УНР П. Шандрук отримав контракт підполковника і вступив на службу до Війська Польського. У березні 1939 року був підвищений до полковника. Після нападу гітлерівської Німеччини на Польщу за погодженням з Генштабом Війська Польського у середині вересня 1939 року виїхав із Варшави до Львова для організації Українських військових бригад. Поблизу м. Грубешув потрапив у фронтову зону, заступив хворого командира 29-ї бригади піхоти Януша Братро і відзначився в бойових діях проти німців на лінії «Замосць – Грубешув». За участь у цій акції польський уряд у Лондоні після війни нагородив полковника Війська Польського Павла Шандрука найвищою військовою відзнакою – Хрестом “Віртуті мілітарі”.

На завершення боїв на лінії “Замосць – Грубешув” поранений П. Шандрук потрапив у німецький полон, але його відпустили з концтабору як важкохворого, і він повернувся в Скерневіце, де до війни дислокувався його полк [2, 8]. Спокійне життя після полону було недовгим – уже в січні 1940 року

за доносом когось зі “своїх” генерала П. Шандрука заарештувало Гестапо. Завдяки старанням Президента УНР Андрія Лівіцького та райхсamtслейтера (звання в нацистській партії на рівні генерала Вермахту) Георга Ляйбрандта через кілька місяців його звільнили, але весь особистий архів пропав. Потім генерал П. Шандрук далі проживав із дружиною в містечку Скерневіце на західному березі річки Вісла. Засоби на життя здобував, працюючи директором кінотеатру.

Зрозуміло, що Гестапо “не забувало” непересічного генерала. Тому до військової та політичної діяльності він зміг повернутися лише наприкінці 1944 року, коли над Третім Райхом нависла загроза військової катастрофи. Генерал П. Шандрук так характеризував цей період: “Перед відповідальними особами різних національностей постає проблема вияснення свого положення, вияснення, чим була продиктована конечність іти поруч з німцями в боротьбі проти російського імперіалізму, та з’ясувати, чи немає перспектив на те, щоб здобути розуміння та, можливо, й підтримку з боку переможних Альянтів для досягнення своїх національно-патріотичних цілей” [10].

Великодержавні ухвали Празької конференції Комітету визволення народів Росії (КОНР) від 14 листопада 1944 року про боротьбу “народів Росії” з більшовиками під проводом генерала Андрія Власова, підтримані райхсфюрером СС Гайнріхом Гімmlером, викликали спротив неросійських народів, що їх збирались “ощасливити” у новій Російській імперії без Сталіна і комуністів. Головні еміграційні осередки в Німеччині категорично відмежувалися від спроб російського КОНР стати на чолі “визвольної боротьби” [10, 11].

Ці осередки представляли білорусів, грузинів, горців Кавказу, татарів, туркестанців, донських і кубанських козаків – вояків допоміжних військових формувань Вермахту – добровольчих батальйонів. Розпорошені серед більших німецьких частин батальйони воювали на Східному, а потім на Західному фронтах, несли патрульну службу і боролися з партизанами в тилу. Загалом, це була потужна сила – в 1944 році у добровольчих батальйонах під загальною командою генерала Ернста Кюострінга (колишнього військового аташе посольства Німеччини в Москві) перебувало понад мільйон вояків. Поміж них близько 220 тисяч було українців так званого Українського Визвольного Війська (УВВ), що носили національну відзнаку – золотий тризуб на тлі блакитного щита [1, 12].

На часі було формування Національних комітетів народів, що втратили свою незалежність внаслідок військової агресії Червоної Росії на початку 20-х років. Чільна роль у цьому процесі відводилась українцям. Адже ще у довоєнній Польщі українська еміграція, зокрема, начальник організаційної секції, а потім Генштабу Армії УНР генерал П. Шандрук, віце-міністр, а потім міністр закордонних справ Уряду УНР проф. Р. Смаль-Стоцький та ін. співпрацювали з грузинською, азербайджанською, татарською та іншими громадами у “Прометеївському русі”, основним завданням якого було звільнення народів від гніту Червоної Росії [13].

Наприкінці 1944 року з ініціативою організації Українського Національного Комітету (УНК) виступив Президент УНР і Головний Отаман Війська УНР Андрій Лівіцький. Стисло поставлені ним завдання звучали так:

- шукати шляхів порятунку української політичної еміграції та численних діячів, яким пощастило втекти від більшовиків;
- перебрати від німців турботу про сотні тисяч вояків різних українських формувань збройних сил Німеччини, особливо Дивізії “Галичина”, яку в разі капітуляції німців можна повернути проти більшовиків.

Генерал П. Шандрук прийняв пропозицію Головного Отамана, хоча добре знав, що “...вимушене співробітництво з німцями сприйматиметься ворожо, виглядатиме незрозумілим на останньому етапі війни...” Робота зі створення УНК розпочалася з узгодження позицій із головними українськими політичними лідерами – полковником Андрієм Мельником і Степаном Бандерою (повністю підтримали кандидатуру генерала П. Шандрука і програму УНК), гетьманом Павлом Скоропадським (не заперечував проти співпраці, хоч збирався особисто очолити Комітет). Генерал П. Шандрук і його помічники провели також консультації з представниками грузинської (д-р М. Кедія, М. Цомая, кн. В. Андронніков, д-р Алчибая), білоруської (Президент Р. Астрауський) громад, представниками козаків (генерал О. Краснов-молодший, генерал В. Глазков) та ін. Загальним було рішення про всебічну співпрацю з Українським Національним Комітетом і категоричне заперечення підпорядкування Комітету визволення народів Росії (КОНР), очолюваного генералом А. Власовим.

Подальші події показали, що, незважаючи на тиск всесильного відомства райхсфюрера СС Гайнріха Гімmlера (Міністерство східних окупованих територій на чолі з Альфредом Розенбергом підтримувало ідею самовизначення поневолених Росією народів), лідери національних громад дотримали цієї позиції. Так, д-р М. Кедія після відомого протесту кавказців райхсміністру А. Розенбергу на зустрічі з генералом А. Власовим у присутності обергрупенфюрера СС Ернста Кальтенбруннера і керівника СД Отто Олендорфа був не менш категоричним. На пропозицію німців формувати під командою генерала А. Власова уряд “вашої російської батьківщини” сказав, що в нього є своя батьківщина і “не для того ми воювали на вашій землі, не для того втратили майже 50 тисяч наших товаришів, щоби повертатись назад під руку Москви...” [1, 11].

Справа затвердження УНК затягувалася. Німецька сторона ніяк не могла прийняти вимоги українців. Генерал П. Шандрук так формулював статус 14-ї Гренадирської дивізії Ваффен СС “Галичина”: “Дивізія має бути під командуванням українців, а всіх вояків українського походження, що добровільно або примусово ввійшли в підрозділи Німецької армії, слід вилучити та помістити у виключно українські формування”. Далі йшли вимоги про український прапор, форму, відзнаки, присягу на вірність Україні, звільнення українських лідерів і тисяч та тисяч українських патріотів з тюрем і концтаборів. Акцентувалась увага на свободі преси, зборів і, головне, на офіційній відмові Німецького Уряду від будь-яких посягань на українській території [12, 14].

Другим “важким” питанням було підпорядкування УНК російському КОНРУ. 3 січня 1945 року на зустрічі в Міністерстві Зовнішніх справ Німеччини радник Густав Гільгер (крім генерала П. Шандрука, були присутні тільки німці – д-р Фріц Арльт, полковник А. Вольф, оберфюрер СС Е. Крюгер, радник д-р Фішер) поставив питання руба – без визнання верховенства генерала А. Власова УНК не буде засновано. Відповідаючи, генерал П. Шандрук на початок послався на політичну невідповідність вимоги Г. Гільгера рішенням Празької конференції КОНР, де задекларували суверенітет України. Далі категорично сформулював позицію УНК: “Ані я не піду на це, ані жоден з українців, гадаю, не погодиться визнати КОНР. Ніхто з нас не хоче потрапити з-під ярма Червоної Москви під ярмо Білої. Ми не є нація росіян, ми – нація українців” [1].

Всупереч бажанням високопоставлених німецьких військовиків і чиновників, тривала розмова генерала П. Шандрука віч-на-віч із генералом А. Власовим не дала жодних позитивних результатів. Вона ще раз встановила непримиренність позицій. Генерал П. Шандрук тільки пообіцяв прислати зв'язкового для координації антибільшовицьких дій. Проте надалі він не мав навіть таких контактів з генералом А. Власовим і його КОНР.

На той час уже було сформовано головну структуру Українського Національного Комітету. Голова – генерал Павло Шандрук, заступники – проф. Володимир Кубійович і д-р Олександр Семененко, помічники – генерал Олександр Вишинський і майор Яків Фартушний, військова рада – генерал Михайло Омелянович-Павленко, штаб – полковник Аркадій Валійський, шеф канцелярії – Дмитро Бакум, постачання – Олександр Шандрук-Шандрушкевич та ін. [14]. 11 березня 1945 року Український штаб пропаганди організував у Берліні святкову Шевченківську академію. Залу заповнили представники української науки і мистецтва, вояки та старшини майбутньої Української Національної Армії на чолі з генералом Павлом Шандруком. Був присутній і гетьман Павло Скоропадський.

12 березня райхсміністр Східних окупованих територій Альфред Розенберг затвердив Український Національний Комітет, а 15 березня в МЗС Німеччини відбулось офіційне прийняття з цієї нагоди. Було багато представників Верховного командування Збройних сил Німеччини (ОКВ) та громадських діячів. Державний секретар А. фон Штейнграхт у залі аудієнцій зачитав і передав генералу П. Шандруку текст Декларації про визнання УНК як єдиного представника українського народу. На завершення аудієнції в кількахвилинній розмові з генералом він зауважив, що “німцям варто покаятись: вони не наважились вчинити цей акт в 1941-му році”. Генерал П. Шандрук у спогадах написав: “...як під час проголошення декларації я знову подумав – надто пізно...” Червона армія вже була під Берліном [1, 14].

Увечері в штаб-квартирі офіційно визнаного вищими німецькими владами Українського Національного Комітету його Голова генерал П. Шандрук та співробітники отримували чисельні привітання від українських колег і союзників у боротьбі проти Червоної Росії – кавказців, білорусів, татарів, туркестанців і козаків. Генерал П. Шандрук писав, що від представників інших Національних Комітетів він завжди мав беззастережну підтримку. Крім уже перелічених у статті осіб, він згадував про контакти з грузинами д-ром С. Кордзая, князем Мағаловим, генералом О. Захаріадзе, вірменином д-ром А. Абеґяном, князем Кабарди Тамбою та інж. Б. Білатті [10].

Наказом по війську і флоту УНР від 15 березня 1945 року, підписаним Головним Отаманом Андрієм Лівичком, і Постановою Президії УНК генерал-хорунжого Армії УНР Павла Шандрука підвищили до рангу генерал-поручника і призначили командувачем Української Національної Армії (УНА). До українського громадянства Німеччини та окупованих нею країн довели тексти “Декларації” та “Відозви” УНК. У них стверджувалася необхідність боротьби з усіма окупантами України. Ці та інші матеріали надрукували в українській газеті “Голос” у Берліні.

З політичних міркувань і щоб позбутися належності Дивізії “Галичина” до Ваффен СС, із заснуванням УНА її перетворили в Першу Українську дивізію. У м. Німек під Берліном розпочалося формування з українців військовополонених і працівників пожежних команд Другої Української дивізії УНА під командою генерала Петра Дяченка. До часу присяги на вірність Україні та УНА, що відбулася 28 березня 1945 р., чисельність вояків досягла 1900. Тому вона отримала назву Протипанцерної бригади. До складу УНА також ввели Бригаду Особливого Призначення (парашутну) під командою генерала Тараса Бульби-Боровця (400 вояків) та Бригаду Вільного Козацтва під командою полковника Терещенка (350 вояків). Ці частини передислокували до Чехії. Зголосилися до УНА також 281-й резервний полк з Данії (понад 5000 вояків) і 2 охоронні полки з Бельгії та Голландії (2000 вояків) [1, 10]. Проте на подальші об'єднавчі акції вже не було часу.

Генерал П. Шандрук встиг у Берліні відвідати кілька груп протилетунської оборони і оголосив їм, що вони належать до УНА (250 молодих хлопців і дівчат). Він сподівався, що вдасться перевести всі вказані українські формації до Південної Австрії, де тримала фронт Перша Українська дивізія. Таким чином, чисельність УНА, включно з Першою Українською дивізією і Протипанцерною бригадою генерала П. Дяченка, досягла 35–38 тисяч вояків. Разом із 220 тисячами вояків Українського Визвольного Війська чисельність УНА могла б становити 250 тисяч вояків, якби німецьке командування подумало про це раніше.

7 квітня 1945 року, коли східні передмістя Берліна вже були в руках Червоної армії, генерал П. Шандрук з д-ром Ф. Арльтом виїхали до Першої Української дивізії через Прагу. Тут він зустрівся з міністром закордонних справ УНР проф. Романом Смаль-Стоцьким, якого звільнив з-під опіки Гестапо і передав через його дипломатичні конспіративні зв'язки на Захід інформацію про УНК, УНА і Першу Українську дивізію. Після капітуляції Німеччини події показали, що старання проф. Р. Смального не були даремними.

Генерал П. Шандрук також згадував у мемуарах про зустріч з відомим українським патріотом і національним лідером отцем Іваном Гриньохом, що погодився супроводити генерала П. Шандрука до Дивізії. Співпраця з о. І. Гриньохом була для нього корисною як з отримання вичерпної інформації про військові дії та політичну діяльність Української Повстанської Армії, так і в майбутніх контактах зі старшинами Дивізії [1].

18 квітня 1945 року, прибувши в Дивізію у м. Фелькермаркт, генерал П. Шандрук дуже здивував сотника Мирослава Малецького кашкетом і генеральськими погонами із золотим тризубом. Сотники М. Малецький, М. Ліщинський і майор Л. Макарушка – дорадник командувача Дивізії групенфюрера СС Фріца Фрайтаґа – першими схарактеризували реальний стан справ у Дивізії. Генерал П. Шандрук відразу після приїзду зустрівся зі старшинами Дивізії – ветеранами Визвольних змагань України 1917–1921 років на чолі з сотником Борисом Барвінським. Одним з перших був наказ генерала П. Шандрука замінити золотим тризубом німецькі відзнаки на погонах дивізійників.

19 квітня генерал П. Шандрук, його дивізійний ад'ютант поручник Роман Цюлко, полковник Армії УНР Михайло Крат, один з організаторів Дивізії, екс-губернатор Галичини групенфюрер СС Отто Вехтер і д-р Ф. Арльт зустрілися з командиром Дивізії групенфюрером СС Ф. Фрайтаґом і начальником організаційного відділу ІА майором Вольфом-Дітером Гайке. Заслухавши оперативну фронтову інформацію, генерал П. Шандрук повідомив Ф. Фрайтаґа: “Від моменту мого прибуття Дивізія називається Перша Українська Дивізія Української Національної Армії, я – її головнокомандувач. Оголосіть це в наступних наказах Дивізії” [1, 12].

Генералу П. Шандруку і його штабу була добре відома негідна поведінка Фріца Фрайтаґа на початку битви під Бродами, коли він, покинувши Дивізію, перебрався в штаб 13-го корпусу і залишив полки без керівництва. Понад те, отак врятувавшись, він, щоб оббілити себе, всюди говорив про втечу українців з позицій. Дивізійний штабовець майор В. Д. Гайке, що весь час перебував на передовій і вивався з оточення разом зі своїми підлеглими, у спогадах [15], навпаки, писав про “дивовижну сміливість українських вояків у боях із танками ворога”.

Враховуючи негативне ставлення групенфюрера СС Ф. Фрайтаґа до українських вояків після битви під Бродами, систематичне обсадження командного складу Дивізії німецькими старшинами і підстаршинами, низький військовий рівень генерала (служив до Вермахту в поліції), пиху і брутальність, планувалося замінити його на полковника М. Крата. Проте, виходячи з реальної фронтової ситуації, генерал П. Шандрук не пішов на цей крок.

Кілька днів тривала інспекційна поїздка командувача УНА генерала П. Шандрука в Дивізії, де він ознайомився з деталями фронтової ситуації та іншими справами. 25 квітня 1945 року в розташуванні 30 полку відбулася присяга Дивізії на вірність Україні та УНА. На плацу вишикувався 30-й полк і представники 29-го і 31-го полків, а також усіх спеціальних підрозділів Дивізії. Роздали привезені з Праги кокарди із золотим тризубом. Прийняття присяги зафіксували у дивізійному наказі № 71 від 27 квітня 1945 року. Урочисту й емоційну атмосферу цього небувалого свята – прийняття вояцтвом Дивізії присяги на вірність Україні – важко передати краще, ніж це зробив підстаршина Дивізії Роман Лазурко [16]. Фрагмент його спогадів вартий того, щоб його подати повністю.

“Нарешті заїжджають на площу і стають. З першого авта висідають генерали. Перший з них, стрункий, високий, поставний, з кожного руху видно, що військовик, плащ на ньому з червоними вилогами, але лице нам незнайоме. За ним висідає другий, також в плащі з червоними вилогами, низький, пузатий, до сонця світяться його окуляри, пізнаємо зразу: це генерал Фрайтаґ, командир Дивізії, поліційний генерал, за ним нарешті висідає й третій, елегантний, пристійний, пізнаємо генерала д-ра Вехтера зі Львова, намісника Галичини. Шепотом по нашій лінії йдуть інформації – цей перший, високий з військовими рухами, це генерал Шандрук, наш новий командир Армії...

- Дивись, як смішно біля нього виглядає Фрайтаґ, – йде шепіт.
- Та що він, поліцай, та й стільки...
- Але Шандрук виглядає, як мільйон марок! От хлопака, – шепче Стахо.
- Я й не думав, що ми маємо таких файних генералів!..

З другого авта висідають старшини, між ними пізнаємо нашого улюбленого капеляна о. пор. Левенця. Службовий старшина площі, в шеломі, перебирає команду. На все поле чути його виразний, гострий голос.

– Цілість на мою команду! Струнко! До звіту пану генералові, і, направо... глянь!

Неначе електричний струм пройшов зібраними сотнями. Всі голови повернулися до генерала. Службовий старшина довгим повним кроком підходить на п'ять кроків до групи високих старшин, стає фронтом перед генералом Павлом Шандруком, який стоїть крок попереду всіх інших і вже не витягає руки вперед німецьким привітом, а прикладає долоню до шелома.

– Пане генерале! – чути на всю площу, аж здається, дерева прислухаються, не тільки люди. – Стрільцька Українська Дивізія «Галичина», Перша Українська Дивізія Української Національної Армії... готова до присяги!

З фронту б'ють гармати. Серце холоне, ми є свідками історичної хвилини. Постає Українська Національна Армія, і ми є її першими вояками. Україна живе із нами і ми із нею. Це ніщо, що кінець війни, не нашої! Наша щойно починається! Той виграє війну, хто має на полі бою останній свіжий батальйон, байдуже сьогодні чи нашими дітьми, ми дамо!!

Бачимо, як генерал прикладає руку до своєї високої шапки. Стоїть просто, руку підносить високо, не схиляє голови для вигоди до руки. Вояк, нема що казати! Щось говорить до службового старшини, та ми не чуємо. Бачимо тільки, що генерал залишає групу старшин, що службовий старшина повертається і стає по його боці, ад'ютант генерала ппор. Цьолко стає по другому боці, обидва на крок позаду, і генерал іде, сам, без Фрайтага, без німецьких старшин, іде сам перебрати команду над новою Українською Армією. Я чую, що наші лави ще дужче виструнчуються, півсвідомо кожний з нас тепер на три метри високий, кріс при нозі, як приріс, жили на шиї витягнуті, в грудях тільки б'ється серце: все інше, як закаменіле в поставі «на струнко».

Генерал стає на хвилинку перед правим крилом нашого тристінного чотирикутника, салютує перших вояків своєї армії, повертається і йде помалу вздовж наших лав. Старшини салютують, він віддає почесь, йде помалу і дивиться в наші очі. Зустрілись. На чужій землі, на фронті, нарешті українські вояки зустрілись зі своїм генералом. Всі очі йдуть за ним, він нам подобається, ми ще відчуваємо, в наших очах стають сльози. І ми відчуваємо, що ми йому подобаємося, що він читає в наших очах звіт про битву під Бродами, про битви на цьому фронті, що ми не діти, а ветерани, що коли б нас не одна Дивізія, а мільйон, ми завтра маршували б на Схід визволяти рідні наші землі, що ми не лякаємось пороху. І ми бачимо по ньому, що він не бюровий старшина, кожний його рух фронтовий, його очі нам це говорять.

На високій шапці генерала Тризуб. Я чую, що мені стискається горло. Ніколи не думав, що я здібний до таких емоцій. Генерал не поспішає. Перегляд йде помалу, тут і там він пристане, гляне бистріше, за ним пристає його ескорта, рушить дальше, рушає ескорта. Він хоче знати, чи сприйняли його ці стрільці, ці перші вояки нової Української Армії, чи підуть вони за ним, якщо треба буде і якщо він видасть наказ. А ми всі відчуваємо, що він наш, ми прийняли його, як свого. Його очі горять вогниками вдовolenня. Він прийшов до нас певний себе і свого знання, але тепер він також певний за нас. Невидна нитка виросла між ним і нами.

Перегляд скінчився. Німці тримаються збоку, як спостерігачі. Якби вони були так зробили в 1941 році, влітку, сьогодні інакше виглядала б вся ситуація на фронтах.

Службовий старшина командує «струнко, спочинь». Генерал Шандрук і наш капелян о. Левенець виходять на трибуну, капелян має на собі польовий епітрахіль. На трибуні змонтовано мікрофон з голосниками і перед цим мікрофоном стає наш генерал: чекаємо з напруженням, бо він ще до нас не сказав ні слова.

Генерал Шандрук прикладає долоню до своєї шапки у поздоровленні і дає нам тільки одне слово: – Слава!

Ми вже не в німецькій армії. Це ясно. Із всіх грудей зривається до болю могутнє «славааа», тричі, аж відгомін добігає до лісу і гір. Ми не потребуємо жадної промови, нам вистачає цей один його привіт. Ми знаємо, що він нам хотів сказати і ми знаємо, що він думає.

Службовий старшина подає команду:

– Перша Українська Дивізія Української Національної Армії... до присяги – струнко!

Генерал Шандрук стає теж на струнко, фронтом до нас, на трибуні. Наш капелян підходить до мікрофону. Чітко, повільно, відрубуючи кожне слово виразно, щоб чули всі тут приявні, щоб чули всі по всій Україні і всьому світу, щоб чули наші бойові предки, яких кров пливе сьогодні в наших жилах, о. Левенець починає проводити слова присяги.

– Присягаю Всемогучому Богові, – хором повторяють зібрані сотні, а з фронту важко гупають гармати глухими, далекими зривами.

– Присягаю Всемогучому Богові, – я чую, що моє горло стиснуте, що серце б'ється гвалтовно, що очі заходяться сльозами, – перед Святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, скрізь та повсякчасно під Українським Національним Прапором боротися із зброєю в руках за свій Нарід і свою Батьківщину – Україну. Свідомий великої відповідальности присягаю як вояк Української Національної Армії виконувати всі накази моїх начальників слухня-

но і беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в тому допоможе Бог і Пречиста Мати!

Останні слова пролунали. Ми вже не ці люди, що перед півгодиною. Ми вже не вояки легіону, під чужою командою, в чужих одностроях, під чужими прапорами. Ми вже вояки нашої Армії. Шкода тільки, шкода, що так пізно, три роки запізно. Але ми творимо історію, історію України і історію європейського Сходу. Цього ми всі свідомі.

– Спочинь! – паде команда.

Дивимось на себе взаємно і аж дивно, кожен в такому святочному настрою, як малі діти під час першого св. Причастя. Слова присяги пролунали і мимоволі зір побіг за ними, до фронту, де стоять наші товариші, захищаючи наше свято своїми грудьми, щоб ми могли за них скласти присягу Україні, щоб їх кулі несли від тепер нашу помсту, наш військовий клич, за нашу власну справу.

А по суті, наше свято скромне. Не в Києві ми і не у Львові сьогодні. Не плачуть з нами сльозами щастя тисячні маси народу, не репрезентуємо ми мільйонної армії. Ще. Але ми терпеливі, пождемо.

Повідомляють нас, що відбудеться парадний перемарш перед трибуною, генералом, прапорами. Службовий старшина передає команду поодиноким частинам, і площа оживає звичайним, військовим звуком. Сотня за сотнею муштрується, струнко, на плече кріс, праворуч, ходо-оом руш!

Відійшла перша сотня, я своїм вухам не вірю. Площа наша вкрита травою, а я чую виразний твердий стукіт. Стрільці б'ють ногами, як на парадній площі, «аж земля дуднить». То так вони уміють маршувати, коли їм хочеться!

Власне аж в тому марші відчув я своїм еством, що наступила велика зміна. Віддаємо перший раз почесність не чужим знаменам, а нашому синьо-жовтому національному Прапорові, нашому Генералові, нашій Зброї. Чужинці, стійте збоку, це свято України. Перед трибуною ппор. Барабаш повертається на марші, лиш очі світяться з-під шолома.

– Сотня... струнко! Направо... глянь!! Раз-два, раз-два, важким темпом йдемо, як старі, загартовані частини. Один удар, один рух, одна думка, один погляд. Генерал салютує кожну частину окремо. Тризуб блищить до сонця на його високій шапці.

Перейшли. Аж куряву збили в траві. Радість розпирає груди, немає де виладувати почувань. Раптом ппор. Барабаш на все горло:

– Пісня!!!

А ми тільки чекали! Хоч не вільно, бо близько фронт, вдарили, як військова оркестра”.

2 травня 1945 року відбулася зустріч генерала П. Шандрука з командувачем військової формації кубанських козаків, що також стояли в Південній Австрії, колишнім генералом Добровольчої Армії Андрієм Шкуро. Вирішувалося єдине питання – як перейти на сторону Альянтів і не потрапити до рук більшовиків. Спираючись на попередні домовленості при зустрічі в Празі з Президентом Національної Ради Кубані проф. В. Іванисом, генерал П. Шандрук запропонував генералу А. Шкуро перед здачею в полон британським військам приєднати козачі формації до Першої УД. Пропозиція не була прийнята. Подальша доля козаків, у тому числі не громадян СРСР, що їх британське командування, всупереч Ялтинській угоді, передало на “родіну”, відома.

У кінці квітня – на початку травня 1945 року дала результати реалізація програми контактів з командуванням Альянтів, розробленої генералом П. Шандруком разом з проф. Р. Смоль-Стоцьким у Празі. Майор Л. Макарушка в Клагенфурті інформував штаб 5-го корпусу Британської армії, якою командував генерал-лейтенант Чарльз Кейлі, про Першу Українську дивізію і передав для Вищого британського командування англомовні документи про УНК, УНА і Першу УД. Полковник Костянтин Смольський – колишній контрактний старшина Війська Польського виїхав у розташування Польської Армії генерала Владислава Андерса. Вишукувалися можливості для переговорів з американо-канадцами.

3 травня 1945 року в Першій УД урочисто відсвяткували Великдень. Дивізійні капелани відправили Службу Богу. Всім запам'яталася проповідь сотника отця Данила Ковалюка, потім відбувся святковий бенкет.

Незважаючи на штурм Берліна Червоною армією, фронт у Південній Австрії загалом був стабільний. Проте напруження наростало. Стало відомо, що Німеччина капітулювала. Німецькі старшини, ніби боячись помсти за нелюдське ставлення до українських стрільців, повально дезертирували. І от довгоочікуваний наказ командувача УНА генерала П. Шандрука про відхід з фронту та здачу Альянтам. 8 травня о 14 годині Дивізія рушила до збудованої її саперами переправи через річку Мур.

Сотник Богдан Підгайний, що забезпечував відхід, так описував останні події: “Наша артилерія б'є, як ніколи досі. Вистрілює амуніцію. Також гримлять без перебою мої гранатомети... 13 год 55 хв. Перериваю телефонічну лінію з штабом. Стрільці один за одним опускають лінію. Відходжу останній з старшиною М. Дивні вражіння та почування. Війна скінчена. Чи встигнемо вийти з більшовицького оточення, бо знаємо, що вони хочуть заблокувати переправу через р. Мур...” [17].

50-кілометровий марш. Переслідування немає. Перехід через р. Мур, міст не висаджено. В Юденбургу Дивізію наздогнали групенфюрер СС О. Вехтер, майор Л. Макарушка і д-р Ф. Арльт із дозволом просуватись у тил британських військ. Удар легких більшовицьких танків у лісистому терені за

Юденбургом не призвів до значних втрат, але відрізав від Дивізії близько 2000 вояків. Більша група пішла через Санкт-Вейт на Філлях, де була інтернована англійцями, менша – на Тамсвег до американських військ. Генерал П. Шандрук зі старшинами штабу після великих пригод добрався до Мюнхена. Дорогою у селі Андре пустив кулю в скроню Фріц Фрайтаг. Для генерала Павла Шандрука і його штабу розпочався повний особистої небезпеки у розтерзаній окупаційними зонами Західній Німеччині дипломатичний етап порятунку Першої Української дивізії.

Заслуги генерала Павла Шандрука не тільки як видатного українського полководця, а й як українського військового історика і науковця були високо оцінені. У 1948 році в Мюнхені його разом з генералом Всеволодом Петрівим (нащадком шведського роду Штрольманів, командиром Волинської Дивізії та Військовим міністром УНР) обрали дійсними членами Наукового товариства ім. Шевченка від Історико-філософської секції [18].

...28 лютого 2009 року в рідному селі генерала Павла Шандрука Борсуки та районному центрі Ланівці Тернопільської області урочисто відзначено 120-річчя від дня його народження. Мешканці Борсуків і навколишніх сіл, учні та вчителі Борсуківської середньої школи, представники районної та обласної влади та чисельні гості з Ланівців, Тернополя, Кременця, Львова і Києва провели мітинг і відкрили пам'ятну дошку на стіні школи в Борсуках.

Того ж дня в Ланівцях відбулась Урочиста Академія до 120-річчя від дня народження генерала Павла Шандрука. Її відкрили Національний гімн України і молитва за генерала Павла Шандрука настоятеля місцевого храму Української Православної церкви Київського патріархату отця Григорія. Присутніх привітали керівники обласної та районної влади і дивізійники. Далі заслухано доповіді про військову, публіцистичну, письменницьку та громадсько-політичну діяльність генерала Павла Шандрука: професора і громадського діяча Ярослава Дашкевича, військового історика Андрія Боляновського (обидва Львів), письменника і драматурга Василя Фольварочного (Київ), публіциста Антона Середницького (Варшава), науковця Ярослава Середницького (Львів), провідника ОУН Тернопільської області Петра Атаманчука, краєзнавця та автора статей про генерала П. Шандрука Гаврила Черняхівського (Кременець), Голови Конгресу української інтелігенції Лановецького району Ярослава Галяса, Голови Кременецької районної адміністрації та провідника місцевої станиці ОУН Василя Олійника та ін.